

Az övcsüngős női sírok amulettjei a pannoniai langobard kori temetőkből

1. Bevezetés

Tanulmányomban a 6. század elején Pannonia területén megtelepedő langobard népességhez köthető temetők női és gyermeksírjaiból előkerült amulettek típusait és elterjedését vizsgálom. A gyűjtés a mai Magyarország dunántúli részén és Ausztria keleti felén feltárt, övcsüngőt viselő nők és gyermekek sírjaira terjedt ki, összesen huszonnégy közzétett temetőre. Munkámban azokat a lelettípusokat tárgyalom bővebben, amelyeket a Meroving-kor (5–8. század) régészeti kutatása kétségkívül óvó-védő, bajelhárító funkcióval bíró lelettípusként kezel, viszont nem minden esetben lehetünk tisztában azzal, hogy az adott személy milyen szereppel ruházhatott fel egy-egy viseleti elemet. A továbbiakban röviden ismertetem az övcsüngő szerepét, mint az amulettek és reprezentáció céljából viselt tárgyak gyűjtőhelyét. Ezek után térek rá az általam vizsgált temetőkből előkerült és amulettként meghatározott lelettípusok csoportosítására, elsősorban anyaguk és a lelet típusa szerint szétválasztva. Elsődleges célom volt az apotropaikus funkcióval bíró tárgyak azonosítása, ezek lehetséges szerepének meghatározása, többek között az antik előzményeik, illetve a Meroving-kori párhuzamaik alapján. Emellett fontosnak tartom meghatározni, hogy ezek milyen gyakran fordultak elő a temetőkből és melyik korcsoportra jellemzőek főként.¹

2. A germán öv- vagy amulettcsüngő

A Meroving-kor asszonyai és lányai számos, különböző gyakorlati funkcióval bíró, reprezentáció céljából viselt vagy amulettként² használt tárgyat helyeztek az öv- vagy amulettcsüngőjükre. A 6–7. században elterjedt viseleti mód a késő antik, mediterrán kultúrkörből került át a germán népekhez (langobardok, gepidák, türingek, alamannok, bajuvárok stb.).³ A csüngős öv a Meroving-kor kezdetén először egy, majd két különböző bőr- vagy

¹ Köszönettel tartozom elsősorban témavezetőmnek B. Tóth Ágnesnek (egyetemi docens, SZTE BTK Régészeti Tanszék) a segítségéért és tanácsaiért. Köszönöm Felföldi Szabolcsnak (tudományos munkatárs, SZTE BTK Régészeti Tanszék) a hasznos útmutatásait.

² Az amulett olyan szerves vagy szervetlen anyagból készült tárgy vagy viseleti elem, melyet az ember a test közelében tart vagy visel valamilyen módon mágikus vagy vallási okok miatt: betegségek gyógyítására, hogy szerencsét hozzon, általános védelmet nyújtson, vagy a veszélyeket hárítsa el (FREIRE-MARRECO 1908, 32). Birgit Dübner-Manthey szerint a Meroving-kori nőknél bármilyen tárgyat lehetett amulettként kezelni, melyet viselőjük mágikus erővel felruházott (DÜBNER-MANTHEY 1990, 68).

³ BÓNA et al. 1993, 128.

textilszalagból állt, ami a lábak között futott végig.⁴ A 6. századtól az övre került nagyfibulákat eleinte párosával viselték, viszont a későbbiekben már csak egy-egy fordult elő az övcsüngőn. A fibulák ekkorra már elvesztették gyakorlati funkciójukat és díszítő vagy rangjelző szereppel bírhattak a női viseletben.⁵ Ennek a lecsüngő végeire függesztve vagy az övön függő táskában viselték ékszereiket, amulettjeiket, szerszámaikat. A 6. század folyamán a bal combnál, a térd magasságában is viseltek egy szalagot, amelyre különböző jellegű, eltérő funkciójú tárgyakat helyeztek.⁶

A gyűjtésem során összesen 24 közzétett temetőből 234 női sírt elemeztem. Ezek közül 95 sír esetén volt adatolható, illetve a leletek jelenlétéből feltételezhető az övcsüngő viselete [1. tábla].⁷ A leletek ismertetése és elkülönítése szempontjából a Hans Losert által az altenerdingi (Németország) bajuvár temető feldolgozásakor alkalmazott csoportosítást követtem.⁸ Az első csoportba a csak gyakorlati szerepű tárgyak (szőröcsipesz, szűrőkanál, vaskés stb.), a második csoportba a díszfüggők és díszgyöngyök, a harmadikba a ténylegesen amulettként kezelhető leletek sorolhatók. A gyűjtés utáni feldolgozásra csak a ténylegesen amulettként meghatározható tárgyak kerültek, ebbe a második csoport egyes lelettípusai és a harmadik csoportba sorolható „beszélő amulettek” tartoznak, amelyeket az alábbiakban tárgyalok [2–4. tábla].

3. A pannoniai langobard kori övcsüngő amulettjei

3.1. Díszfüggők és díszgyöngyök

A csoportba azokat a leleteket soroltam, amelyeket anyaguk miatt ruházhattak fel óvó-védő funkcióval [5. tábla]. A csoport tárgy típusait tekintve számolnunk kell azzal, hogy ezek nem feltétlenül amulettként kezelendők, hanem díszítő, illetve rangjelző funkciójuk, szerepük miatt kerültek az övcsüngőre, vagyis biztosan nem eldönthető a halotti viseletben vagy az elhunyt életében betöltött szerepe.

A hegyikristály gyógyító erejéről már idősebb Plinius (Caius Plinius Secundus, Kr. u. 23–79) is megemlékezett *Természetrajz* című művében,⁹ vagyis már az antikvitás óta szerepe lehetett a gyógyításban az ún. „kövé vált jégnek”: védelmet nyújtott az ártó erőktől, emellett a nőknél jó hatással lehetett a termékenységre, megkönnyíthette a szülést is.¹⁰ Az utóbbi funkcionál feltételezhető, hogy a langobard nők életükben termékenységi amulettként is viselhették a hegyikristály függőket. Ugyanis a hegyikristály elsősorban felnőtt nők sírjaiból került elő. Két fajtája ismert a lelettípusnak, összesen hét darab: facettált felületű, középen átfúrt típusúak vagy gömb alakú, ezüst pánttal kereszt alakban közrefogott darabok. Ezek vagy a térdék vagy az alsó lábszárak környékéről kerültek elő, vagyis a szalag végére

⁴ MARTIN 1997, 354.

⁵ GARAM 2011, 92.

⁶ MARTIN 1997, 355.

⁷ A gyűjtésből katalógus készült (RÁCZ 2016, 37–76).

⁸ LOSERT–PLETERSKI 2003, 233.

⁹ „*azt találok az orvosoknál, hogy szerintük a test elhamvasztásának az a leghelyesebb módja, ha egy kristálygömböt a nap sugarai felé fordítva gyűjtjük meg a tüzet*” (PLINIUS XXXVII. X. 28).

¹⁰ LOSERT–PLETERSKI 2003, 264.

függesztve hordták őket.¹¹ A hegyikristályt az 5. század végétől a 7. századig használták.¹² Viseletük a Meroving-kori germánok mellett elterjedt a Kárpát-medencében a szarmata korban, és a 6–7. századi gepida és avar kori sírokban is megtalálhatók.¹³

A borostyán apotropaikus mivoltáról szintén olvashatunk az ókori auktor művében.¹⁴ Amulettfunkciójától eltekintve a luxuscikknek számító anyagból főleg ékszereket, gyöngyöket és díszfüggőket készítettek az antikvitás óta, a Meroving-körben is.¹⁵ Összesen öt temetkezésből látott napvilágot különböző helyzetekből: a térdek közül, a lábfej környékéről és a medence környékéről.¹⁶ Az előző két viseleti helyzetben a díszfüggő szerepét tölthette be. Formájukat tekintve előkerültek korongszerű, gömb formájú, egyik oldalán lapos, a másik oldalán domború alakú és szabálytalan alakú darabok is. Az elhalálzási életkort egy sír esetében határozták meg, amelyben egy *adultus* korú (30 év körüli) nő feküdt.¹⁷ Használatuk szintén adatolható a gepidáknál¹⁸ és az avar korban is változatos viseleti helyzetben: a nyakláncra fűzve, az övre felvarrva és a táskában fordult elő.¹⁹

Kalcedonból készült, általános óvó-védő funkcióval bíró, a késő antikvitástól a kora középkorig amulettként számon tartott lelettípusból összesen három darab ismert, mindháromat a combcsontok között találták. Ezek hordószerű, gömb- vagy korong alakú típusok voltak. A Fertőszentmiklós–Szeret-dűlői homokbánya 9. sírjából előkerült hordószerű darabhoz hasonló leleteket dunai típusnak tartják, melyeket az 5. század második felétől a 6. századig használtak. A 600-as évek után hasonló amulettek nem kerülnek elő a Meroving kultúrkör temetkezéseiből.²⁰ A vizsgált sírok *adultus* és *maturus* korú nők temetkezései voltak. A Kárpát-medencében a korszak gepida temetőiben is előfordulnak kalcedonból készült díszfüggők, viszont az avar korból ezek hiányoznak.²¹

A hegyikristályhoz hasonló bajelhárító funkciót tulajdonítanak a hasonló méretű és formájú díszfüggőknek. Ezek közül megfigyelhetők az ezüst pántokba foglalt gömb alakú opál- és füstopálfüggők, amelyek szintén a két láb közül, egy *iuenis* és egy *adultus* korú, gazdag viseleti elemekkel ellátott nő mellől kerültek elő. Ismertek áttetsző üvegből készült fehér vagy kékes színű, facettált, többszögű átmetszettel bíró díszfüggők is, amelyek szintén a lábak közül kerültek elő. Birgit Dübner-Manthey szerint ezek funkciója azonos lehet a

¹¹ Meroving-kori viseletüket Hermann Hinz határozta meg, aki megállapította, hogy ezeket szinte minden esetben a fibulaszalag – vagy a két láb közötti vagy a bal comb melletti – végére függeszthették nehezékként (HINZ 1966, 220).

¹² Hermann Hinz meghatározása alapján (HINZ 1966, 218). Ursula Koch a pleidelsheimi (Németország) temető feldolgozásában arra jutott, hogy a lelettípus 480–530 között fordul elő legtöbb esetben, és elvétve megjelenik 530–580 között (KOCH 2001, 47).

¹³ Az avar kori leleteket Vida Tivadar, a Meroving-körhöz köthető leleteket többek között Bendeguz Tobias gyűjtötte össze (VIDA 2002, 179–209; TOBIAS et al. 2010, 279–337).

¹⁴ „Közben kitalálták a borostyán gyógyászatban való használatát is, de a hölgyek nem ezért kedvelik. Csecsemőkre akaszva amulettként igen jótékony ... minden életkorban használ a zavarodottság és a vizeleti panaszok ellen italként vagy amulettként” (PLINIUS XXXVII. XII. 50–51).

¹⁵ WIELOWIEJSKI 1997, 96.

¹⁶ A nyakláncra fűzött borostyángyöngyök nem kerültek bele a gyűjtésbe.

¹⁷ Mödling 2. sír (STADLER 1979, 34–35).

¹⁸ A Kárpát-medencében előforduló gepida amuletteket Haraszti László gyűjtötte össze szakdolgozatában (HARASZTI 2011). Ezúton köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta dolgozata kéziratát.

¹⁹ HARASZTI 2011, 10–11; VIDA 2002, 182.

²⁰ LOSERT–PLETERSKI 2003, 266.

²¹ HARASZTI 2011, 30, 48.

hegyikristályokéval.²² Életkormegoszlást tekintve ezek többsége felnőtt nők sírjából adatható, de napvilágot látott egy-egy darab egy *senium* korú nő és egy kislány temetkezéséből is. Magnezitből készült, feltehetőleg amulettfunkcióval bíró gyöngyök két lelőhelyről, összesen négy sírból kerültek elő. Ezek kisebb méretűek, amelyekkel a táskát varrhatták ki vagy az övszalagot. Hasonlóan a magnézium ásványaként, szepiolitként meghatározott diszfüggő ismert a Szólád–Kertek mögött lelőhely 21. sírjából, ez nagyobb méretű volt és diszfüggőként funkcionált.²³ Ezek *adultus*, vagy *iuvenis–adultus* határán lévő nők sírjaiból láttak napvilágot. A holubicei (Csehország) langobard temetőből ismert szepiolit- és magnezitgyöngyöket amulettként határozták meg, hasonlóan a fentebb említett, változatos anyagból készült diszfüggőkhöz.²⁴

A kisebb méretű gyöngyök közé sorolható, „amulettgyöngyként” is számon tartott pettyes gyöngyökből hat darab került elő öt női sírból.²⁵ Közös jellemzőik, hogy gömbölyűek vagy kissé hengeres formájúak, és fehér átlátszó alapon vagy sötétkék, fekete, barnás átlátszatlan alapon világosabb, színes pettyekkel díszítették őket. Egy esetben ismeretlen a viseleti helyzete, két sírban a nyakláncba fűzve találták, egy sírban a jobb bordák tájékán feküdt. Ez utóbbi esetben a táskából kerülhetett elő, vagy táskagyöngyként funkcionálhatott. Egy esetben a térd mellől adatható a két gyöngy, itt a leletek összetételét tekintve szintén vagy táskatartalomként helyezhették a sírba vagy a táskát díszíthették vele. A lelet típus általában *iuvenis–adultus* korú nők sírjaiból került elő (15–16, 15–25 és 20–30 éves lányoknál/nőknél).²⁶

3.2. Fémből készült amulettek

A fémből készült amulettek közül két nagyobb csoportot lehetett elkülöníteni a gyűjtés során: a lemezből kivágott kulcsimitációkat és a lánccing vagy a sisak lánccingből készült tarkóvédőjének töredékeit [6. tábla]. A sírokból előkerült kulcsoknak is két fajtáját ismerjük: a lemezből kivágott diszkuksimitációk és diszkuksipárok, emellett a minden bizonnyal gyakorlati funkcióval bíró kulcsok.²⁷ Az előbbieket közül előkerültek bronz- és ezüstlemezből kivágott darabok is.²⁸ Ezek hossza 8,5–11 cm közötti, és a végükön lévő függesztőkarikával vagy függesztőhuzallal fűzték fel őket az övszalagra. Mintázatukat tekintve leginkább a pontcolt pontkörminta terjedt el, ezt kombinálták pont-, félkör-, X alakú mintával és sávzással.

²² DÜBNER-MANTHEY 1990, 74.

²³ DIE LANGOBARDEN 2008, 322–323.

²⁴ ČIŽMĀR 2011, 135, 143–144.

²⁵ Amulettként való meghatározásuk erős kritikával kezelendő.

²⁶ Elterjedésükkel, funkciójukkal és gyártásukkal bővebben Nagy Margit foglalkozott a Budapest III. Vályog utca 8. langobard lelőhely 30. sírjának gyöngyleletei kapcsán (NAGY 2012, 155–158).

²⁷ Funkciójuk alapján ékszeresdobozkához is tartozhattak. Ékszeresdobozra utaló nyom a Hegykő–Mező utca lelőhely 18. sírjából került elő egy öntött bronzkulccsal együtt. A kora avar korban is elterjedt, valószínűleg római korra keltezhető karikás végű bronzkulcs szintén a hegykői temetőből, annak 54. sírjából látott napvilágot (GARAM 2002, 172; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 37–38, 46–47).

²⁸ Bóna István elkülönítette a lemezből kivágott bronz- és ezüstkulcsokat, noha viseletük módja, a kulcsok alakja és motívumkincsük is hasonló vagy megegyező. Az ezüst kulcsokkal ellátott övcsüngőt viselő hölgyeket „ezüstkulcsos dámaként” említi, akikben az arimanna réteget, a szabad asszonyokat látja, akik a *méltoán születettek* csoportjához tartoznak (BÓNA 1974, 65; BÓNA et al. 1993, 131).

A lelet típus a bridgetői szörványlelettől²⁹ eltekintve a combok közül került elő. Az amulett-kulcsok *adultus* és *iuvenis–adultus* határán lévő nők és egy kislány gazdagabb viseleti elemekkel ellátott temetkezéseiből láttak napvilágot. A lelet típusnak nem lehetett gyakorlati funkciója, rangjelző esetleg óvó-védő szereppel bírt. Ezeket az 5–6. században viselt típusokat a női erő és hatalom megtestesülésének, a házasság és a termékenység szimbólumának tartják.³⁰ A keresztény kultúrában is fontos szerepet játszik: a kulcspár Péter apostol szimbóluma, viszont a Meroving-kori temetkezések esetén nem valószínű, hogy beszélhetünk ilyen jellegű jelentéstartalomról.³¹

Különböző funkciójú és alakú, vasból készült lánc-töredékek összesen 12 sírból kerültek elő. A tamási–csikólegelői lelőhely 37. sírjából származó darab bajelhárító céllal tartható számon, és ehhez hasonló kisebb töredékek még hat langobard temetkezésből ismertek.³² Az ezektől eltérő leleteknek gyakorlati szerepük lehetett a viseletben.³³ Az analógiákat tekintve a láncpáncélként meghatározott töredékek kis, 1,2–1,8 cm átmérőjű és 0,3 cm vastagságú vaskarikából álltak. Ezek a test bal oldalán, a medencén vagy a bal comb külső feléről kerültek elő, vagyis nagyobb valószínűséggel a táskában tarthatták őket, esetleg közvetlenül az övszalagra felvarrva. Az eltemetettek életkorát tekintve az ötből három sír gyermektemetés volt,³⁴ egy sírban egy *adultus* korú nő feküdt. A Meroving-korban elterjedt szokás volt, hogy a láncpáncél vagy a sisak láncból készült nyakvédő darabkáit az övcsüngőn, a táskatartalom részeként vagy a nyakéken viselheték.³⁵ Amulettként való sírba helyezése már az említett kor előtt, a késő császárkortól kezdődően egészen avar korig megfigyelhető a nők és a gyermekek körében. Ezek *pars pro toto* álltak a sírban, vagyis a kis rész jelképezi az egész páncél védelmét, szimbolikusan megvédi az eltemetetteket a veszélyektől.³⁶ A Kárpát-medencében a népvándorlás kori gepida anyagban előforduló lánc-töredéket Csallány Dezső szintén a láncpáncél részeként határozta meg, és véleménye szerint szimbolikusan kerülhettek a sírokba.³⁷ Az őket követő avaroknál is megfigyelhető a szokás. A láncingek és a lamellás vérték töredékeinek gyűjtését Szentpéteri József végezte el, aki szintén a szimbolikus értelmüket hangsúlyozta a női és gyermeksírokban.³⁸

²⁹ KISS 1981, 208.

³⁰ GARAM 2002, 173; LOSERT–PLETERSKI 2003, 277.

³¹ GARAM 2002, 173.

³² BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 158.

³³ Szentendre–Pannoniatelep 29. sírjából, 8-as alakú szemekből álló lánc az övcsüngő része volt, a lábak közötti szalag mellett futott végig (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 104–106). Hasonló ismert a ménfőcsanakai temető 239. sírjából is (VADAY 2015, 203). Ezekhez hasonló, bronzból készült példányok terjedtek el az avar korban is az övcsüngős viselet részeként, ezek gyűjtését Garam Éva végezte el (GARAM 2002, 153–176; GARAM 2011, 63–79). A láncing-töredékektől eltérő lánc típusok a Tamási–Csikólegelő lelőhely 52. sírjából és a Mohács–Farostlemezgyár víztárolója 2. sírjából kerültek elő (KISS–NEMESKÉRI 1964, 98–107; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 166).

³⁴ Egy esetben rendelkezünk pontosabb meghatározással, a hegykői temető 19. sírja kapcsán: az elhunyt *infantia* I (0–7 év) korú volt (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 38–39).

³⁵ LOSERT–PLETERSKI 2003, 283; NAGY 2005b, 164.

³⁶ LOSERT–PLETERSKI 2003, 283; MIGOTTI 2007, 207.

³⁷ CSALLÁNY 1961, 292.

³⁸ SZENTPÉTERI 1993, 209.

3.3. Állati eredetű amulettek

Az állati eredetű amulettek egyes típusai kisszámban képviseltették magukat, esetenként egy-egy darab jelent meg a temetőekben [7. tábla]. Kagylók és csigák közül összesen három sírból négy darab ismert. Ezek vagy a lábszárcsontok között csüngő formájában, vagy az egykori táska helyéről kerültek elő két gyermek és egy ismeretlen korú nő temetkezéséből. A kagylók és a csigák általános óvó-védő funkcióval bírtak, emellett a vízben honos kagylók a tisztaságot és az életerőt szimbolizálták, mint a Tamási–Csikólegelő temető 49. sírjából előkerült bíbor- (*Bolinus brandaris/Murex brandaris*) és toronycsiga.³⁹ Övcsüngőn való viseletük és mellékletként való sírba helyezésük már adatolható a késő antikvitás óta a Meroving időszakig.⁴⁰

Szintén az antikvitás időszakától kezdve széles körben elterjedt – lehetséges, hogy a kelták Cernunnos szarvasistenségének tiszteletével összefüggő eredetű – szarvasagancskorongok a Meroving-korban, emellett a Maroszentanna-Černjachov kultúra körében is ismert amulettípusok voltak.⁴¹ Langobard sírokból összesen három darab került elő, mindhárom a váz bal combcsontjának külső feléről.⁴² Ezek átmérője körülbelül 5–7 cm közötti, vastagságuk körülbelül 0,5 cm körüli. A lelet típus egy esetben egy kislány sírjából került elő, egy esetben egy *adultus* korú nő mellől, a harmadik temetkezésnél csak a leletekről rendelkezünk adatokkal. Az agancskorongok vagy agancsrózsák a szarvas természetesen elhullajtott vagy lefűrészelt agancsának legalsó, koponyával érintkező részéből készülnek.⁴³ Az agancsamulettek esetén a tárgy anyaga a fontos, vagyis a hím szarvas erejét, termékenységét és megújulását szimbolizálhatta az agancsból készült tárgy.⁴⁴ A Meroving-korban ezeket fiatal lányok viselték, akik kétségkívül még az anyaság előtt állhattak, ezért valószínű, hogy még hajadonként kezdték őket maguknál hordani termékenységi amulettként, és lehetséges, hogy a terhesség alatt is viselhették.⁴⁵ A langobardoknál is elterjedt, Meroving-körhöz köthető darabok mindkét felét általában lesimították, lecsiszolták. Díszítés általában a korong mindkét felén látható, leggyakrabban a poncolt pontkörminta jelenik meg, mint a pannoniai langobard példányok esetében is. A sima oldalt esetenként körzővel díszítették: köríveket, félköröket, keresztek, rozettákat karcoltak bele.⁴⁶ Ursula Koch a pleidelsheimi temető kapcsán az 530–580 közötti időszakra keltezi legnagyobb részüket, de elvétve a 600-as évekig előfordulnak.⁴⁷

³⁹ LOSERT–PLETERSKI 2003, 284; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 163–164. A másik két sír esetében nincs meghatározva a fajtája.

⁴⁰ LOSERT–PLETERSKI 2003, 284. A bíborcsiga sírba helyezéseinek szokása a gótok leletanyagában, a Maroszentanna-Černjachov kultúra területén is elterjedt volt, ezeket Andrzej Kokowski gyűjtötte össze (KOKOWSKI 2001, 204).

⁴¹ Római kori típusaikról és lehetséges eredetükről lásd MIKLÓSITY SZÓKE 2001, 105–123; Maroszentanna-Černjachov kultúra köréből ismert darabokról bővebben KOKOWSKI 2001, 202.

⁴² A hegykő-mező utcai temető 72. sírjából egy lapockából készült csontkorongként meghatározott darab látott napvilágot poncolt pontkörmintákkal díszítve. A leletnek az agancskorongokhoz hasonló funkciója lehetett (BÓNA 2001, 198; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 53–54).

⁴³ MIKLÓSITY SZÓKE 2001, 105.

⁴⁴ MIKLÓSITY SZÓKE 2001, 106; LOSERT–PLETERSKI 2003, 282.

⁴⁵ KOCH 2001, 199.

⁴⁶ BÓNA 2001, 198; MIKLÓSITY SZÓKE 2001, 108.

⁴⁷ KOCH 2001, 45.

A vadkan (*Sus scrofa*) agyarából készült amuletteket többek között a harciasság, az erő és a bátorság szimbólumaként tartották számon, illetve szerencsehozó szerepet tulajdonítottak neki.⁴⁸ Ilyen jellegű amulett a pannoniai langobardok temetőiből összesen két darab ismert. Az egyik egy *maturus* korú nő sírjából a jobb kar mellől, valószínűleg a táskából kerülhetett elő. A másik darabot egy kisfiú sírjában, a koporsó végében találták. Az amulettípus megéléte az előző leletekhez hasonlóan már az antikvitás időszakától az 5. századig adatható a Kárpát-medencében, ekkoriban főként kislánysírokba helyezték őket.⁴⁹ Emellett széles körben elterjedt a Marsszentanna-Černjachov kultúra területén és a steppei szarmatáknál is.⁵⁰ A germánokat követően a kora avar korban is feltűnő (vagy továbbélő) szokás a vadkan-nyagar-amulettek használata a Kárpát-medencében.⁵¹

Állati eredetű amulettek közé sorolható az egyetlen függesztővel ellátott asztragalosz, amely egy idős nő bolygatott sírjából került elő, viszont amulettfunkciója⁵² kérdéses, mivel az asztragaloszok a Római Birodalomban és a steppén is egy közkedvelt kockajáték eszközei voltak.⁵³ A vaskortól kezdődően viszont Észtszországban és Északkelet-Európában rendszeresen előfordulnak amulettként a sírokban, emellett Andrzej Kokowski a gót kultúrkörben az állati eredetű amulettek csoportjában említi őket.⁵⁴

Az asztragalosz mellett szintén problematikus a Szólád–Kertek mögött lelőhely 38. gyermeksírból előkerült elefántcsont karika és a nikitschi temető 5. sírjából ismert igen töredékes állapotban lévő csontkarika.⁵⁵ Amulettként való meghatározásukat az indokolja, hogy gyermeksírból és más amulettek – Szóládon láncingtöredék, kulcspár – társaságában kerültek elő.⁵⁶ A Meroving-körben ezeket általában áttört bronzlemezekkel viselik, ahogy például a hauskircheni (Ausztia) langobard temető 8. női sírjában is megfigyelhető volt.⁵⁷ Övcsüngőn való viseletük a provinciális időszaktól nyomon követhető.⁵⁸ A csontkarikák közül a szarvasagancsokból készült daraboknak tulajdonítanak bajelhárító funkciót, jelentésük megegyezik az agancskorongokéval, viszont az elefánt agyara különleges nyersanyag volt, az ebből készült tárgyak státusszimbólumként funkcionáltak.⁵⁹

⁴⁸ NAGY 2005, 102. Emellett a sírokba helyezett fogak az állatok erejét és a termékenységét szimbolizálják. Ezeket azért teszik a sírokba, mivel a fogak, a fej és a láb csontjai az állatok lényegét képviselték, vagyis *pars pro toto* kerültek bele. Gyereksíroknál felmerülhet, hogy fogfájás ellen is használhatták őket (CHOYKE 2010, 197; LOSERT–PLETERSKI 2003, 283).

⁴⁹ Római kori párhuzamokra jó példa a mártélyi kora népvándorlás kori kislánysír leletei (NAGY 2005, 102).

⁵⁰ KOKOWSKI 2001, 203.

⁵¹ VIDA 2002, 181; BUGARSKI–IVANIŠEVIĆ 2016, 153.

⁵² Mivel csüngőként használták, ezért számolhatunk amulettfunkcióval, ezek hasonlóan az állatcsontokhoz *pars pro toto* álltak a sírokban, vagyis viselőiket felruházhatták az állat tulajdonságaival.

⁵³ T. BIRÓ 2000, 16; CHOYKE 2010, 201.

⁵⁴ KOKOWSKI 2001, 202; CHOYKE 2010, 205.

⁵⁵ BENINGER–MITSCHA–MÄRHEIM 1970, 12–13; DIE LANGOBARDEN 2008, 323; PETERS et al. 2014, 346–349.

⁵⁶ Amulettként való meghatározásáról és pontos funkciójáról nincs tudomásom.

⁵⁷ Méretei a szóládiéhoz hasonlóak: külső átmérője 8–11,7 cm, belső átmérője 8,5–9,4 cm (DIE LANGOBARDEN 2008, 268).

⁵⁸ LOSERT–PLETERSKI 2003, 281.

⁵⁹ LOSERT–PLETERSKI 2003, 282.

3.4. Régi leletek (ún. „Altstücke”)

A temetőkből általában táskatartalomként meghatározható kisebb, töredékes, régi üvegek nagy számban kerültek elő [8. tábla]. Alakjukat és méreteiket tekintve nem valószínű, hogy rendelkezettek gyakorlati funkcióval, sokkal inkább óvó-védő cézzal kerülhettek a sírokba. Ezek római edények, poharak és kék színű kelta karperecek töredékei voltak. Üvegek összesen három kislánysírból ismertek. Ezek közül azonban csak az egyik életkora határozható meg pontosan, 13–15 éves kora között temethették el.

Az üvegek mellett számos régebbi korból – általában római kori vagy kelta – származó, eltérő típusú tárgyat gyűjtöttek össze, melyet legtöbbször a táskájukban tarthattak [8. tábla]. Római kori viseleti elemek közül ismert két bronz korongfibula, egy ezüst térdfibula és két áttört ezüst veret. Előszeretettel használtak terra sigillatából készült átfürt korongokat, amelyek a bal térd, vagy a combcsont alsó harmada mellől kerültek elő, vagyis az öv végén is fűgghettek. Ezek három temetkezésből ismertek. Szintén római korból származó mozaikkockák többféle színben a schwechati temető két – egy kislány – sírjából kerültek elő, ezeket a táskában tarthatták, gyakorlati funkcióval valószínűleg nem bírtak.⁶⁰ Az antik ékszerek körébe sorolható egy lignitkarkötő és egy gagátkarkötő töredéke, amelyeket szintén a tarsolyukban tarthattak az eltemetett fiatal lányok. Használati tárgyak közül Vörsről egy római bronzkeretes tükörnek meghatározott lelet került elő.⁶¹ A római korszakra keltezhető leletek – mozaikkockák, üvegek, karperecek, terra sigillata korongok – kiemelkedően magas számban jelennek meg a schwechati temetőben, ez az Ala Nova római erőd és a közelben lévő római temető jelenlétével magyarázható.⁶²

Három temetkezésből érmek is ismertek [8. tábla]. Ezek bronzból készült római darabok, kettő a 4. századra keltezhető. A leletek táskatartalomként kerülhettek a sírba. Az eltemetettek koráról nincsenek pontos adatok. A Római Birodalom mellett élő népek esetében nem ritka, hogy temetkezéseikben alkalmazták a római eredetű obulusadás szokását, viszont valószínűtlennek tűnik, hogy saját hitükbe beleszótték volna a görög-római mítoszt, miszerint Kharónt, az alvilág révészét meg kell fizetni, hogy átvigye őket a Sztüx folyón. A langobardok nem voltak közeli kapcsolatban a rómaiakkal, 166-ban betörték Pannoniába, azután visszatértek a hazájukba, így a hitükre aligha hathatott a római túlvilágkép, vagyis ezek a gyakran halotti obulusként meghatározott tárgyak nem kezelhetőek a Kharónnak járó fizetségként.⁶³ A római bronzérmeket valószínűleg hasonló cézzal gyűjthették, mint a régi emlékeket.

Az előbbieken felsorolt lelettípusok számos Meroving-kori germán temetőben előfordulnak. A régebbi korok leleteinek gyűjtése és amulettként való alkalmazása már a rómaiak körében megfigyelhető jelenség volt, akik a kisméretű görög tárgyakat gyűjtötték össze.⁶⁴ A Meroving-korban nem csak női sírokban találhatóak meg: a férfiak és a gyermekek is magukkal hordták ezeket, hogy megvédjék őket életük során a veszélyektől, a gonosz

⁶⁰ SCHWECHAT 13. sír (SERACSIN 1936, 531; ADLER 1979, 15).

⁶¹ Vörs–Tótok dombja 15. sír (SÁGI 1963, 42–43; SÁGI 1964, 370–371).

⁶² ADLER 1979, 25.

⁶³ VADAY 2015, 223–224.

⁶⁴ HAEVERNICK 1970, 120.

erőktől és holtukban is ugyanúgy óvja őket.⁶⁵ Az üvegek tekintetében fontos kiemelni, hogy leginkább a kék leleteket gyűjtötték, mivel a színt önmagában is bajelhárítóként kezelték, ami – főként a kék kelta karperecek esetében – egyesült a különlegesnek számító üveg „erejével”, ezzel fokozva a tárgyak hatásosságát.⁶⁶

4. Összegzés

A sírokból összegyűjtött, övcsüngőhöz tartozó leletek feldolgozása után megállapítható, hogy a langobard nők és gyermekek nem minden esetben viseltek ténylegesen amulettként funkcionáló tárgyakat. A kétszázharmincnégy sírból, ezen belül a kilencvenöt övcsüngős női temetkezésből, összesen ötvenben volt jelen amulett, vagyis körülbelül a sírok felében (körülbelül 48%).

Amulettel ellátott gyermeksír összesen nyolc adatolható,⁶⁷ ezen belül egy esetben *infantia* I. (0–7 év), két esetben *infantia* II.–*iuvenis* határa a kormeghatározás (13–16 év). Egy sírban *iuvenis* korú (15–16 éves), két sírban *iuvenis–adultus* korú (15–25 év) lány feküdt. A legtöbb amulettel ellátott sír *adultus* korú (20/23–40 év) nőkhöz köthető, összesen tizenhárom darab. Négy sírban *maturus* korú (45–60 év közötti), egy sírban egy *senium* korú, 65–75 év közötti nő feküdt. Az amulettek számát tekintve elmondható, hogy az ötvenegy sírből huszonhárom sír kettő vagy több óvó-védő funkciójú tárgyat tartalmazott, vagyis a sírok körülbelül 45%-a [9. tábla].

A lelettípusok megoszlását [9. tábla]⁶⁸ vizsgálva megállapítható, hogy a legnagyobb esetszámban a régi, kelta és provinciális időszakból származó leletek és az ismeretlen korú üvegek fordultak elő, összesen harmincöt darab. Ezek közül az üvegtörédek kerültek elő legnagyobb számban, melyeknek körülbelül fele valószínűleg provinciális készítmény. Az életkort tekintve mind a fiatalabb lányok (5 sír), mind az idősebb nők (4 sír) sírjaiból ismeretek, de tíz temetkezésnél nem tudjuk az elhalálozási életkort.

A díszfüggőket, vagy a díszgyöngyöket illetően huszonhat darab került elő temetkezésből, kettő szórványként. Ezek közül leggyakoribb a hegyikristály (7 sír) és a borostyán (5 sír, 6 darab). Az üvegfüggők és a magnezitfüggők négy-négy sírből ismertek, a kalcedon- és az opálfüggők két-két sírből. Egy esetben került elő kvarcból és egy esetben tajtékkőből készült díszfüggő. A leletek főként felnőtt nők sírjaiban (*adultus*, *maturus*) találhatók (10 sír).⁶⁹ Az egyes lelettípusokat és meghatározásukat, a viselőjük életkorhoz való kötését a fenti fejezetekben kifejtettem, ezeket előfordulási gyakoriságuk szerint ismertetem a továbbiakban: láncpáncéltörédekként vagy sisak tarkóvédőjeként rekonstruálható láncok töredékei tíz sírből, amulettgyöngyök négy sírből (5 darab) ismertek. Ezüsből vagy bronzból készült díszkulcspárt négy esetben függesztettek fel az övcsüngőre (egy darab szórványként került elő), kagylókat és csigákat három sírban (4 darab) találtak. Szarvasagancskorong két sírből adatolható, egy sírban hasonló funkcióval bíró és kinézetű, lapockából készült töredék feküdt.

⁶⁵ HAEVERNICK 1970, 133.

⁶⁶ HAEVERNICK 1970, 120.

⁶⁷ Öt esetben nincs pontos kormeghatározás, csak gyermeksírként van lejegyezve [1. táblázat].

⁶⁸ Mikroregionális csoportosításuk nem indokolt, mivel a lelettípusok alacsony száma miatt nem koncentrálnak egy-egy területre, előfordulnak szinte az egész Pannoniában.

⁶⁹ Tovább árnyalhatja a képet két lány temetkezése, akik a *iuvenis–adultus* korúak (15–25 év) csoportjába kerültek, viszont elhalálozásuk időpontja körülbelül a felnőtt kor határára tehető.

Vadkanagyar-amulett szintén két temetkezésből került elő. Néhány típus csak egy-egy esetben figyelhető meg a vizsgált temetőkből, ezek amulettfunkciója nem mindig bizonyított: egy asztragaloszfüggő, egy elefántcsontkarika és egy csontkarika töredéke a *pars pro toto* elvét követve kerülhetett a hegyközi temető 72. sírjába.

Az említett típusok közül a legtöbb – hegyikristály, borostyán, üveg, kalcedon, láncpáncéltöredék, kulcsok, szarvasagancskorongok, csigák, kagylók, állatok agyari – már a római kor kezdetétől amulettfunkcióval bírt, majd a Meroving-kör is átvette őket, lehetséges, hogy hasonló bajelhárító céllal (ezért keltező értéke sincs a legtöbb típusnak). Hangsúlyozandó, hogy egy-egy tárgytípus több népnél és korszakban is megfigyelhető. Az azonban nem bizonyítható, hogy az egyes tárgytípusok funkciója, óvó-védő szerepe minden népnél hasonló vagy azonos lett volna. Azzal is kell számolni, hogy más-más népek ugyanazokat a típusokat hasonló vagy teljesen más céllal használhatták, de nem vették át másik kultúrkörből, hanem amulettként való alkalmazásuk helyben fejlődhetek ki. Ilyenek például a csontok vagy a fogak viselése, melyek magát az állatot, annak az erejét testesítették meg. Ezek viselete az őskortól kezdve követhető egyes közösségeknél. Hasonló jelenség lehet a régebbi korok tárgyainak gyűjtése, amely szintén megfigyelhető az ókor óta.

A kérdéses amulettfunkció mellett kihangsúlyozandó, hogy egyes lelettípusokat pusztán reprezentáció céljából vagy rangjelzőként viselhették a mindennapi-, vagy a halotti viselet részeként, és lehetséges, hogy apotropaikus tartalmuk nem minden esetben lehetett (például díszfüggő, kulcsimitációk). Egyes tárgyakat praktikus okok miatt is maguknál tarthattak. Emellett számolni kell azzal, hogy egyes típusokat személyes tartalommal is felruházhattak, viszont a leletek ilyen jellegű hátterét nem tudjuk vizsgálni.

A 6. században, a gepidáknál ismertek hasonló, a langobardok által is viselt amulett-típusok az övcsüngőn. Ilyenek az egyes díszfüggők (hegyikristály, borostyán) és a láncpáncél is. Gepida sírokból átfűrt állatfogak a nyakláncba fűzve gyakrabban kerültek elő, ezek csak ritkán figyelhetők meg a langobard sírokból. A gepidák által nyakban viselt Donar amulett és cypraea kagylók, emellett az övcsüngőn hordott amulettkapszulák viselete nem ismert a pannoniai langobardok körében. Ezek többsége – ereklyetartók, cypraea kagylók, átfűrt csontok és fogak – viszont megtalálható a Kárpát-medencei kora avar kori anyagban. Az avar kori sírokból, hasonlóan a pannoniai langobardokéhoz, jelen vannak a facettált hegyikristályfüggők, a páncéltöredékek és a díszkulcsok, de egyes lelettípusok sem a langobard, sem a gepida anyagból nem ismertek (átfűrt csigolya, ereklyetartó bulla, ólomfüggő, lencse alakú függő stb.).

Összegezve megállapítható, hogy a langobard amulettek mindegyik típusa a „pogánysághoz” köthető, vagyis leletanyagukban nem ismert a kereszténységre utaló, a gepidáknál és az avaroknál is megjelenő egyes lelettípusok (például ereklyetartók) és az amulettek típusai között is számos olyan példány (például szarvasagancskorong, magnezitfüggők, csontkarikák) ismert, amelyek hiányoznak a gepida és az avar kori temetkezésekből.

IRODALOM

- ADLER 1979 = Adler, H.: Neue langobardische Gräber aus Schwechat. *FÖ* 18 (1979), 9–40.
- BENINGER–MITSCHA–MÄRHEIM 1970 = Beninger, E.–Mitscha-Märheim, H.: Das langobardische Gräberfeld von Nikitsch, Burgenland. *WAB* 43 (1970), 3–47.
- T. BÍRÓ 2000 = T. Bíró M.: *Pannoniai csontművészet*. Budapest 2000.
- BÓNA 1956 = Bóna, I.: Die Langobarden in Ungarn. Die Gräberfelder von Várpalota und Bezenye. *ActaArchHung* 7 (1956), 183–244.
- BÓNA 1974 = Bóna I.: *A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében*. [Hereditas] Budapest 1974.
- BÓNA et al. 1993 = Bóna I.: Langobard viselet. In: *Hunok – gepidák – langobardok. Történeti régészeti tézisek és címszavak*. Összeállította Bóna I. [MÖK 6.] Szeged 1993, 128–131.
- BÓNA 2001 = Bóna I.: Befejező ásatás a bezenyei langobard temetőben (1964). *Arrabona* 39 (2001), 189–201.
- BÓNA–B. HORVÁTH 2009 = Bóna, I.–B. Horváth, J.: *Langobardische Gräberfelder in West-Ungarn*. [MGAH 6.] Budapest 2009.
- BUGARSKI–IVANIŠEVIĆ 2016 = Bugarski, I.–Ivanišević, V.: On the Group of Graves from Aradac (Aradka) and Germanic Finds from the South of the Avar Khaganate. In: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Győr 2016, 151–168.
- CHOYKE 2010 = Choyke, A.: The Bone is the Beast: Animal Amulets and Ornaments in Power and Magic. In: *Anthropological approaches to zooarchaeology: complexity, colonialism, and animal transformations*. Ed.: Campana, D.–Crabtree, P.–deFrance, S. D.–Lev-Tov, J.–Choyke, A. Oxford 2010, 197–209.
- ČIŽMĀŘ 2011 = Čížmář, M.: Das Gräberfeld von Holubice. In: *Langobardische Gräberfelder in Mähren I*. Hrsg.: Tejral, J. Brno 2011, 129–224.
- CSALLÁNY 1961 = Csallány, D.: *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubekken (454–568 u. Z.)*. Budapest 1961.
- DIE LANGOBARDEN 2008 = *Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung*. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen LandesMuseum Bonn. Hrsg.: Hegewisch, M. Darmstadt 2008.
- DÜBNER–MANTHEY 1990 = Dübner-Manthey, B.: Zum Amulettbrauchtum in frühmittelalterlichen Frauen- und Kindergräbern. In: *Frauen in Spätantike und Frühmittelalter. Lebensbedingungen – Lebensnormen – Lebensformen*. [Beiträge zu einer internationalen Tagung am Fachbereich Geschichtswissenschaften der Freien Universität Berlin 18. bis 21. Februar 1987.] Hrsg.: Affeldt, W. Sigmaringen 1990, 65–87.
- FREIRE-MARRECO 1908 = Freire-Marreco, B.: Charms and amulets (Introductory and Primitive). In: *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. III. Ed.: Hastings, J. New York 1908, 392–472.
- GARAM 2002 = Garam, É.: Ketten und Schlüssel in frühawarenzeitlichen Frauengräbern. *CommArchHung* 2002, 153–176.
- GARAM 2011 = Garam, É.: Gehängegürteltracht der awarenzeitlichen Frauen im 6.–8. Jahrhundert. *ArchÉrt* 136 (2011), 63–93.

- HAEVERNICK 1970 = Haevernich, T. E.: Perlen und Glasbruchstücke als Amulette. *JRGZM* 17 (1970), 120–133.
- HARASZTI 2011 = Haraszti L.: *Gepida amulettek a Kárpát-medencében*. Szakdolgozat. Kézirat. Szeged 2011.
- HINZ 1966 = Hinz, H.: Am langen Band getragene Bergkristallanhänger der Merowingerzeit. *JRGZM* 13 (1966), 212–230.
- KISS 1981 = Kiss, A.: Funde aus dem 5.–6. Jh. im Gebiet von Brigetio. *FolArch* 32 (1981), 191–210.
- KISS–NEMESKÉRI 1964 = Kiss, A.–Nemeskéri, J.: Das langobardische Gräberfeld von Mohács. *JPMÉ* 9 (1964), 95–128.
- KOCH 2001 = Koch, U.: *Das alamannisch-fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim*. [FoBBW 60.] Stuttgart 2001.
- KOKOWSKI 2001 = Kokowski, A.: Zur Herkunft einiger Amulette im Kreise der Gotenkultur. In: *International Connection of the Barbarian of the Carpathian Basin in the 1st-5th centuries A.D.* Ed.: Istvánovits, E.–Kulcsár V. Aszód–Nyíregyháza 2001, 201–219.
- LOSERT–PLETERSKI 2003 = Losert, H.–Pleterski, A.: *Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren*. Berlin–Bamberg–Ljubljana 2003.
- MARTIN 1997 = Martin, M.: Die goldene Kette von Szilágysomlyó und das frühmerowingische Amulettgehänge der westgermanischen Frauentracht. In: *Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des International Perlensymposiums in Mannheim*. Hrsg.: Freeden, U. v.–Wieczorek, A. Bonn 1997, 349–371.
- MIGOTTI 2007 = Migotti, B.: Ulomci karičastog oklopa kao amuleti na kasnorimskom groblju Štrbinci kod Đakova. *Pril. Inst. Arheol. Zagrebu* 24 (2007), 203–212.
- MIKLÓSITY SZÓKE 2001 = Miklósity Szóke M.: Két szarvasagancsamulett Brigetio polgárvárosából. *KEMMK* 8. (2001), 105–123.
- MITSCHA–MÄRHEIM 1952 = Mitscha-Märheim, H.: Völkerwanderungszeitliche Gräber aus Mannersdorf am Leithagebirge, N.-Ö. *ArchA* 22 (1952), 45–53.
- NAGY 2005 = Nagy M.: Kora népvándorlás kori gyermeksírról amulettekkel Mártélyről (Csongrád megye). *ZM* 14 (2005), 97–127.
- NAGY 2012 = Nagy M.: Langobard sírok Budapest-Óbuda/Aquincumból. In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 141–174.
- PETERS et al. 2014 = Peters, D.–Knipper, C.–Freeden, U. v.–Müller, W.–Maurer, A.–Alt, K. W.–Vida, T.: Schmelztiegel Balaton? Zum Verhältnis „langobardischer“ Einwanderergruppen und (vor-) langobardenzeitlicher romanischer Bevölkerung am Balaton – Szólád und Keszthely-Fenépuszta zwischen Archäologie und Isotopie. In: *Mensch, Siedlung und Landschaft im Wechsel der Jahrtausende am Balaton* Hrsg.: Heinrich-Tamáská, O.–Straub, P. [Castellum Pannonicum Pelsonense 4.] Budapest–Lepizig–Keszthely–Rahden/Westf. 2014, 337–360.
- PLINIUS = Idősebb Plinius: *Természetrész XXXIII–XXXVII (Az ásványokról és a művészetekről)*. Ford.: Darab Á.–Gesztelyi T. Budapest 2001.
- RÁCZ 2016 = Rác R.: *Az övcsüngős női sírok amulettjei a pannoniai langobard kori temetőkben*. OTDK dolgozat. Kézirat. Szeged 2016.

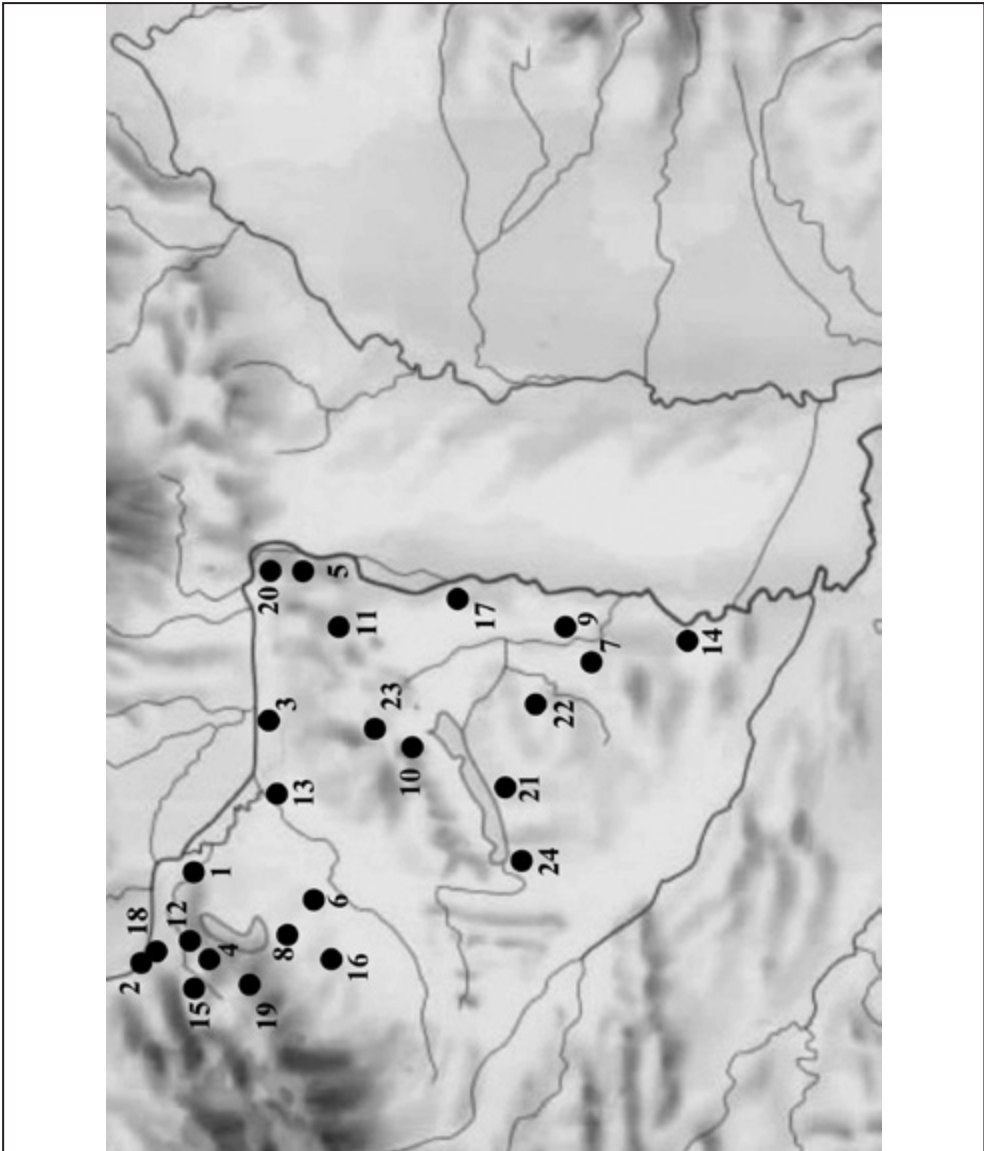
- SÁGI 1963 = Sági K.: A vörsi langobard temető újabb ásatási eredményei. *VMMK* 1 (1963), 39–80.
- SÁGI 1964 = Sági, K.: Das langobardische Gräberfeld von Vörs. *ActaArchHung* 16 (1964), 359–408.
- SERAC SIN 1936 = Seracsin, A.: Das langobardische Reihengräberfeld von Schwechat bei Wien. *Mannus* 28 (1936), 521–533.
- STADLER 1979 = Stadler, P.: Das langobardische Gräberfeld von Mödling, Niederösterreich. *ArchA* 63 (1979), 31–47.
- SZENTPÉTERI 1993 = Szentpéteri, J.: Archäologische Studien zur Schicht der Waffenträger des Awarentums im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 45 (1993), 166–246.
- TOMKA 1980 = Tomka, P.: Das germanische Gräberfeld aus dem 6. Jahrhundert in Fertőszentmiklós. *ActaArchHung* 32 (1980), 5–30.
- VADAY 2015 = Vaday, A.: The Langobard cemetery at Ménfőcsanak. *Antaeus* 33 (2015), 163–242.
- VIDA 2002 = Vida, T.: Heidnische und christliche Elemente der awarenzeitlichen Glaubenswelt. Amulette in der Awarenzeit. *ZM* 11 (2002), 179–209.
- WIELOWIEJSKI 1997 = Wielowiejski, P.: Bernsteinperlen und römisch-germanische Kulturkontakte in Mitteleuropa. In: *Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des International Perlensymposiums in Mannheim*. Hrsg.: Freedon, U. v.–Wieczorek, A. Bonn 1997, 95–101.

RITA RÁCZ

Amulets of the female pendant-belts in the Pannonian Lombard cemeteries

The topic of my research is the custom of amulet-wearing of Lombard women settled in Pannonia during the 6th century AD. I have collected the finds from twenty-two cemeteries, including two hundred thirty-four women and child graves of Western Hungary and Northeast Austria. My main purpose was to identify and collect the amulet types which are located on the female pendant-belts.

In about half of the ninety-five female graves, there were some finds which might have had apotropaic character. Besides the identifying of these amulet types, it is very important to determine the reason of their wearing and cultic background. To determine the function of the finds which are located on the pendant-belt was not easy, because they might have been worn for representational purposes, and they also might have had only practical function. In addition, they might have had personal content. In my research, I have collected those object types that admittedly had apotropaic character based on the opinion the archaeology of the Merovingian period. I formed four groups of amulet types. The pearls which might have had apotropaic character due to their material, belong to the first group. The second group contains the metal amulets. The zoolite type of amulets are collected in the third group and the last group consists of the finds from ancient times (“Altstücke”). I tried to determine which age-category used the mentioned object types the most. Finally, I tried to find the origin of the amulet types, their possible Antique antecedent, and their parallels among the Gepid and Avar finds.

1. tábla: Vizsgált lelőhelyek. 1.: Bezenye–Paprét; 2.: Bécs–Mariahilfer Gürtel (Ausztria); 3.: Brigetio/Ószöny; 4.: Brunn am Gebirge (Ausztria); 5.: Budapest–Óbuda/Aquincum; 6.: Fertőszentmiklós–Szeret-dűlői homokbánya; 7.: Gyönk–Vásártér utca; 8.: Hegykő–Mező utca; 9.: Kajdacs–Homokbánya; 10.: Kádárta–Ürgemező; 11.: Kápolnásnyék–Kastélykert; 12.: Mannersdorf am Leithagebirge (Ausztria); 13.: Ménfőcsanak; 14.: Mohács–Farostlemezyár víztárolója; 15.: Mödling (Ausztria); 16.: Nikitsch (Ausztria); 17.: Rácalmás–Újtelep; 18.: Schwechat (Ausztria); 19.: Steinbrunn (Ausztria); 20.: Szentendre–Pannoniatelep; 21.: Szőlád–Kertek mögött; 22.: Tamási–Csikólegelő; 23.: Várpalota–Unió homokbánya; 24.: Vörs–Tótok dombja

LELŐHELY, SÍRSZÁM	Elhalá- lozási életkor	Díszfüggő/ gyöngy	Amulettgyöngy	Kulcs	Láncpáncél	Asztragalosz	Csontkarika	Szarvasagancs- korong	Vadkanagyar	Kagyló, csiga	Régi lelet
Bezenye–Papré 73.	?	x						x			
Bécs–Mariahilfer Gürtel (1897)	?	x									
Brigetio (szórvány)	X	x		x							
Fertőszentmiklós–Szeret-dűlői h.b. 4.	?	x									
Fertőszentmiklós–Szeret-dűlői h.b. 9.	?	x									
Gyöngk–Vásártér u. 5.	?				x						
Hegykő–Mező u. 4.	?	x									
Hegykő–Mező u. 18.	ad.	x		x	x						
Hegykő–Mező u.19.	inf. I				x						
Hegykő–Mező u. 21.	ad.	x									
Hegykő–Mező u. 54.	ad.							x			
Hegykő–Mező u. 65.	ad.										x
Hegykő–Mező u. 72.	ad.			x							
Hegykő–Mező u. 77.	ad.	x									
Kajdacs–Homokbánya 18.	?				x						x
Mannersdorf a. L. 12.	?	x									x
Mohács–Farostemezgyár víztárolója 2.	iuu.		x								x

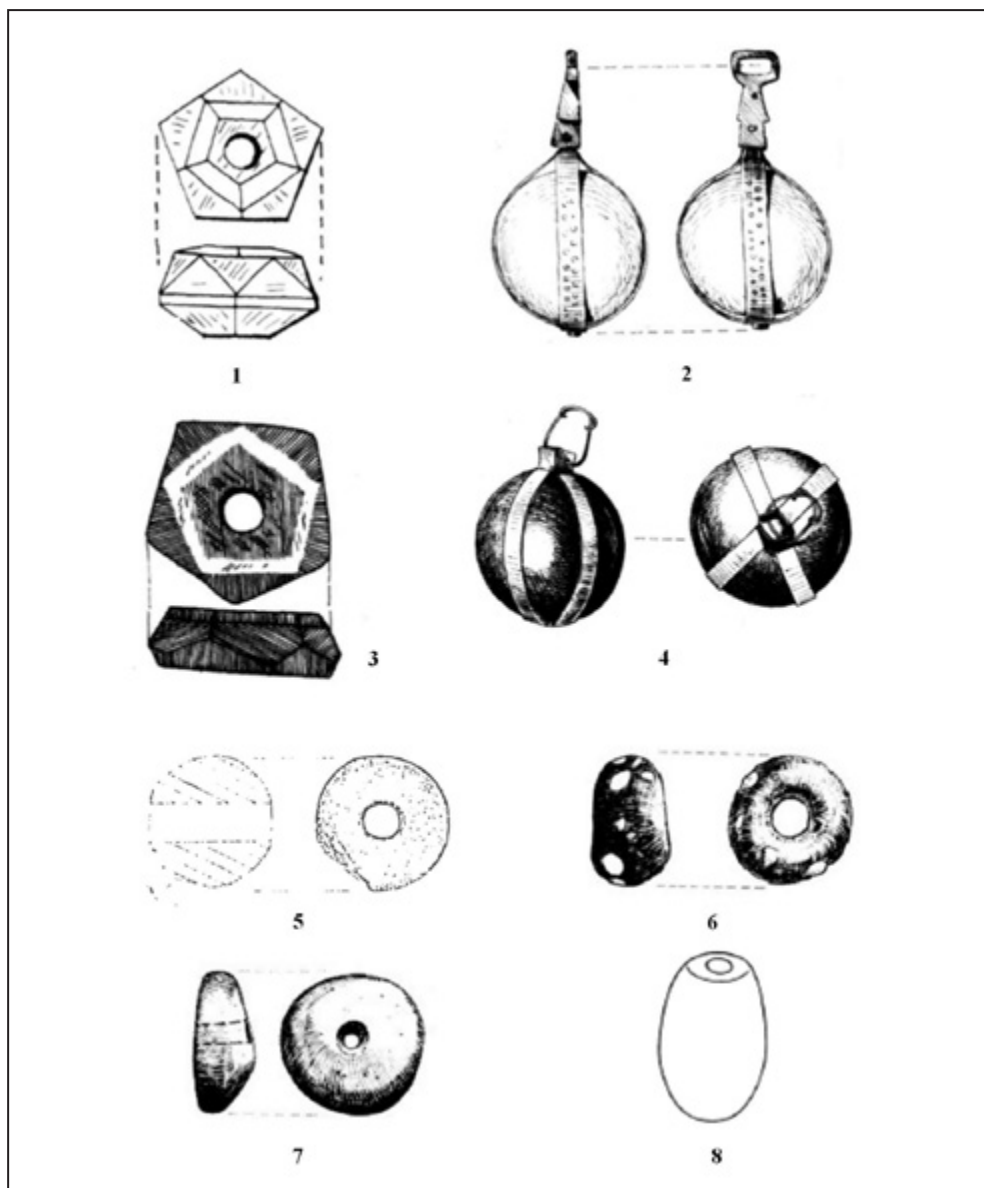
2. tábla: Amulettek előfordulása és típusai

LELŐHELY, SÍRSZÁM	Elhalá- lozási életkor	Díszfüggő/ gyöngy	Amulettgyöngy	Kulcs	Láncpáncél	Asztragalosz	Csontkarika	Szarvasagancs- korong	Vadkanagyar	Kagyló, csiga	Régi lelet
Mödling 2.	ad. (kb.30)	x									
Nikitsch 1.	?	x									
Nikitsch 5.	?-gyermek						x				
Rácalmás-Újtelep 2.	?										x
Schwechat 2.	ad. (30-35)	x									x
Schwechat 7	?	x?									x
Schwechat 11.	?										x
Schwechat 13.	mat.	x									x
Schwechat 16.	?	x		x							x
Schwechat 31.	ad. (25-30)				x						
Schwechat 34.	ad. (25-30)	x									
Schwechat 37.	inf.II-iuv.										x
Szentendre-Pannoniatelep 29.	ad. (20-30)				x						
Szentendre-Pannoniatelep 40.	ad. (25-35)	x									
Szentendre-Pannoniatelep 43.	sen. (65-75)					x					
Szentendre-Pannoniatelep 54.	ad. (20-30)	x									

3. tábla: Amulettek előfordulása és típusai

LELŐHELY, SÍRSZÁM	Elhalálási életkor	Díszfüggő/ gyöngy	Amulettgyöngy	Kulcs	Láncpáncél	Asztragalosz	Csontkarika	Szarvasagancs- korong	Vadkanagyar	Kagyló, csiga	Régi lelet
Szentendre–Pannoniatelep 56.	iuv.-ad. (15-25)	x	x								
Szentendre–Pannoniatelep 68.	mat.								x		
Szentendre–Pannoniatelep 85.	mat.	x									
Szentendre–Pannoniatelep 86.	inf. II (5-15)									x	x?
Szólád–Kertek mögött 6.	?-gyermek								x		
Szólád–Kertek mögött 21.	iuv.-ad. (18-24)	x		x			x				
Szólád–Kertek mögött 38.	?-gyermek	x		x							
Tamási–Csikótelep 10.	?			x							
Tamási–Csikótelep 18.	?	x									x
Tamási–Csikótelep 35.	?	x									
Tamási–Csikótelep 37.	?-gyermek				x						x
Tamási–Csikótelep 49.	?-gyermek							x		x	x
Tamási–Csikótelep 52.	?		x								
Várpalota– Unió homokbánya 5.	?										x
Várpalota– Unió homokbánya 18.	mat. (40-45)									x	x
Várpalota– Unió homokbánya 21.	?										x
Várpalota– Unió homokbánya 30.	?										x
Vörs–Tótok dombja 15.	?										x

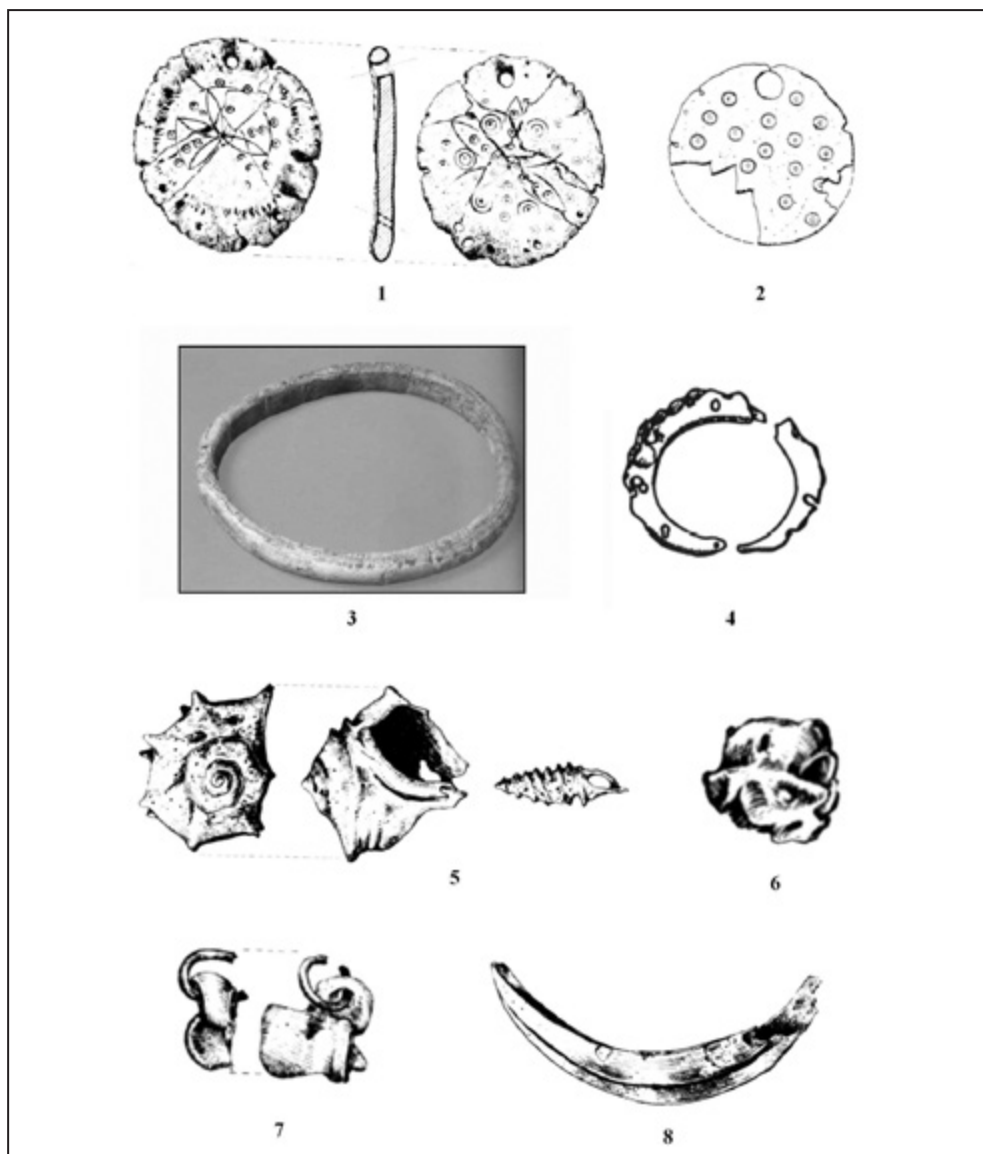
4. tábla: Amulettek előfordulása és típusai

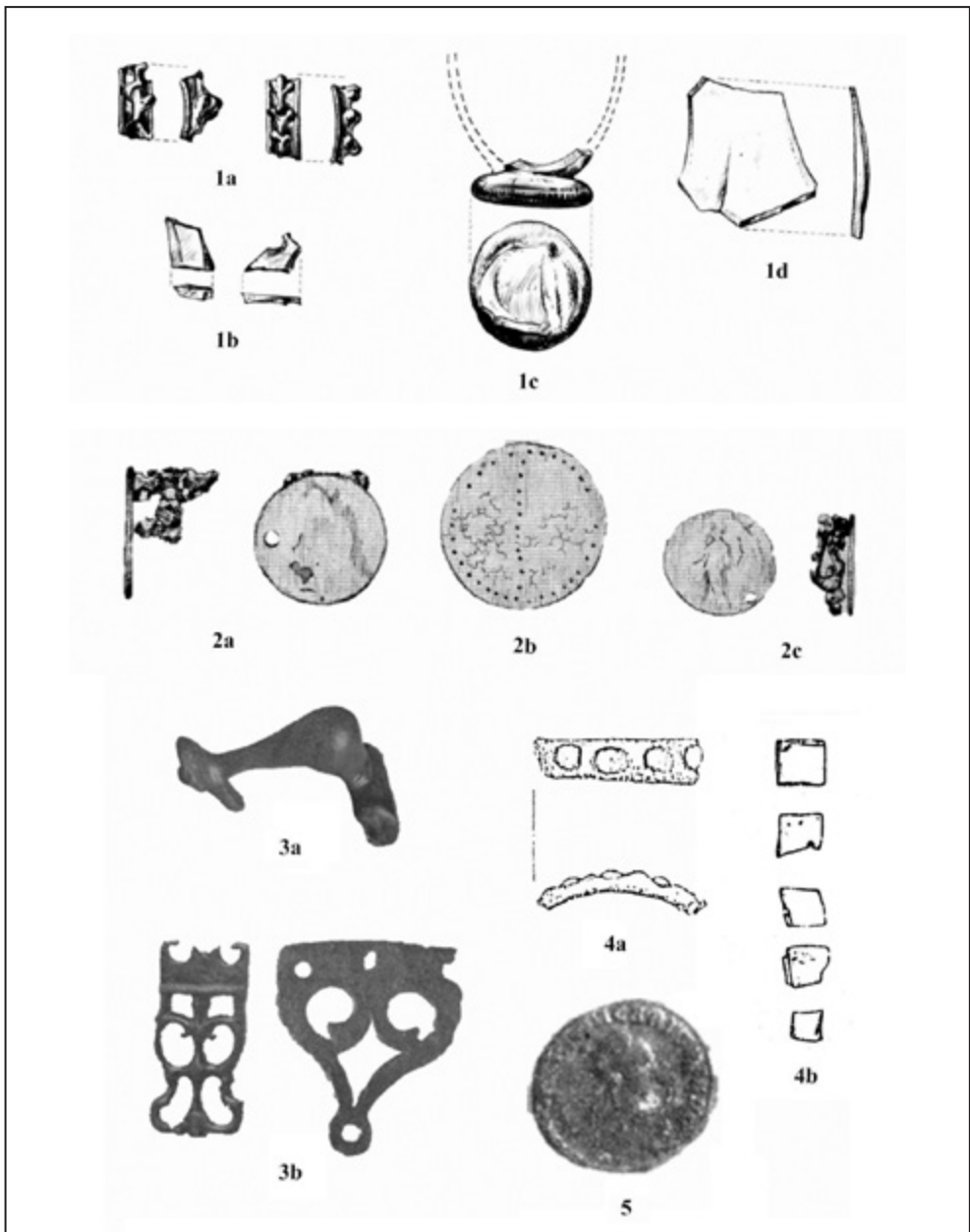
5. tábla: Díszfüggők és -gyöngyök. 1.: hegyikristály: Hegykő–Mező u. 18. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 8. 18:15); 2.: hegyikristály: Szentendre–Pannoniatelep 40. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 44. 40:1); 3.: üveg: Hegykő–Mező utca 4. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 4. 4:6); 4.: opál: Szentendre–Pannoniatelep 54. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 49. 54:13); 5.: magnezit: Schwechat 34. (ADLER 1979, Taf. 9. 2); 6.: amulettgyöngy: Tamási–Csikólegelő 52. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 79. 52:7); 7.: borostyán: Bezenye–Paprért 73. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 1. 73:3); 8.: kalcedon: Fertőszentmiklós–Szeret-dűlői homokbánya 9. (TOMKA 1980, Abb. 9:4)

6. tábla: Fémből készült amulettek. Diszkulcsok: 1.: Hegykő–Mező u. 18. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 8. 18:14); 2.: Tamási–Csikólegelő 10. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 61. 10:7); 3.: Brigetio/Ószőny (szórvány) (KISS 1981, Abb. 8: 2). Láncpáncéltöredékek. 4.: Gyönk–Vásártér u. 5. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 3. 5:13); 5.: Tamási–Csikólegelő 37. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 73. 37: 6)

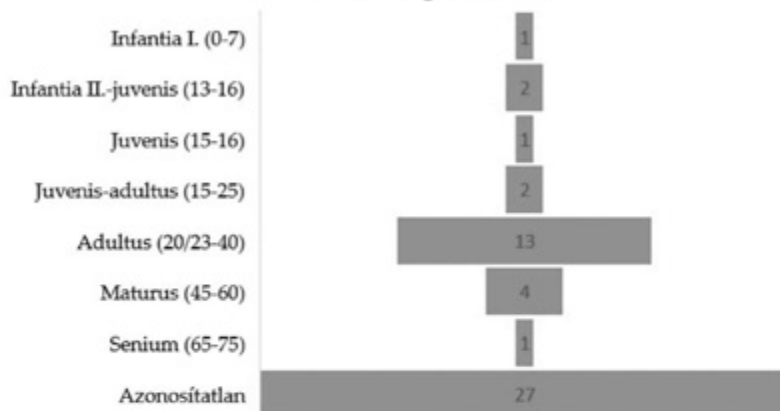

7. tábla: Állati eredetű amulettek. 1.: Szarvasagancskorong: Bezenye–Paprét 73. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 1. 73:6); 2.: Csontkorong: Hegykő–Mező u. 72. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 17. 72: 8); 3.: Elefántcsontkarika: Szőlád–Kertek mögött 38. (DIE LANGOBARDEN 2008, 202; Abb. 9); 4.: Csontkarika: Nikitsch 5. (BENINGER–MITSCHA–MÄRHEIM 1970, Taf. 2.: 61.524); 5.: Bíborcsiga és toronycsiga: Tamási–Csikólegelő 49. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf.77. 49:9–10); 6.: Kagyló: Szentendre–Pannoniatelep 86. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 57. 86:6); 7.: Asztragaloszfüggő: Szentendre–Pannoniatelep 43. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 45. 43:12); 8.: Vadkanagyar: Szentendre–Pannoniatelep 68. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 52. 68:6)

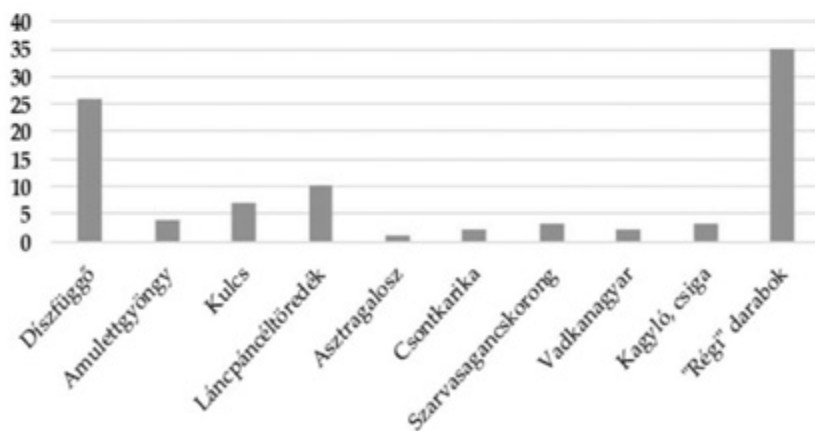

8. tábla: Régi leletek („Altstücke”). 1a–d.: Régi üvegek: Tamási–Csikólegelő 49. (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf.77. 49: 14–17); 2a–c.: Római bronzfibulák: Mohács–Faroastlemezgyár víztárolója 2. (KISS–NEMESKÉRI 1964, Abb. 8: 1–3); 3a–b.: Római fibula és veretek: Mannersdorf a. L. 12. (MITSCHA–MÄRHEIM 1952, Abb. 2:1–3); 4a–b.: gagátkarkötő és mozaikok: Schwechat 37 (ADLER 1979, Taf. 12. 37: 2–3); 5.: Római érem: Várpalota–Unió homokbánya 5. (BÓNA 1956, Taf. XXVIII, 10)

Életkormegoszlás

Lelettípusok előfordulási gyakorisága

9. tábla: Életkormegoszlás és a lelettípusok előfordulási gyakorisága